

12. Сардак С. Мотивація та стимулювання працівників вітчизняних підприємств / С. Сардак // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 2. – С. 45–51.
13. Тищенко А. Н., Кизим Н. А., Догадайло Я.В. Экономическая результативность деятельности предприятий: Монография. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2005. – 144с.

Шуканов П.В.

УДК 911.3:008

СИСТЕМНІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ КРАЇН СВІТУ В ГЛОБАЛЬНОМУ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Анотація. У статті представлені результати аналізу різноманітної інформації міжнародних організацій щодо соціально-економічного розвитку країн світу. Виділено системні показники (індикатори), які характеризують динаміку трансформаційних процесів у глобальному цивілізаційному просторі. При цьому враховуються економічні, демографічні, фінансові, інформаційні та екологічні аспекти порівняльної характеристики різних об'єктів світової системи. На прикладі України та інших держав відображено значення даних показників в методиці дослідження суспільно-географічних особливостей розвитку антропосфери.

Ключові слова: антропосфера, цивілізація, глобальний простір, соціально-економічний розвиток, національна система, методика суспільно-географічного дослідження.

Аннотация. В статье представлены результаты анализа разнообразной информации международных организаций по социально-экономическому развитию стран мира. Выделены системные показатели (индикаторы), характеризующие динамику трансформационных процессов в глобальном цивилизационном пространстве. При этом учитываются экономические, демографические, финансовые, информационные и экологические аспекты сравнительной характеристики различных объектов мировой системы. На примере Украины и других государств отражено значение данных показателей в методике исследования общественно-географических особенностей развития антропосферы.

Ключевые слова: антропосфера, цивилизация, глобальное пространство, социально-экономическое развитие, национальная система, методика общественно-географического исследования.

Summary. The results of the analysis of a variety of information of international organizations in socio-economic development of the countries of the world are given in the article. Systemic indexes (indicators) that characterize the dynamics of the transformation processes in the global civilizational space have been identified. The information is systematized in the period of time (from 2000 to 2012) and according to the groups of indicators that reflect the economic, demographic, financial, informational, and environmental aspects of the development of all countries in the world.

The article focuses on the civilizational importance of selected indicators for the characterization of different subjects and objects of international relations. On the example of Ukraine and other national systems the value of these parameters in the method of the study of socio-geographical features of transformation of anthroposphere has been reflected. The use of socio-economic indicators for the development of a hierarchical classification of countries and regions in the world in the modern world order has been justified. This regionalization of the world will allow to reveal the basic laws of the integration relationships between representatives of different civilizations at all levels of the development of anthroposphere. Particular attention is given to the characteristic of the system stability of the state in the process of formation of regional structures of global civilizational space.

Key words: anthroposphere, civilization, global space, socio-economic development, national system, methodology of socio-geographical study.

Актуальність. Глобальні трансформації останніх десятиліть призвели до того, що сучасна світова система все більше дестабілізується і тому потрібне її комплексне дослідження і узагальнення для оцінки перспектив та можливостей соціально-економічного розвитку окремих країн світу. Науковим апаратом, адекватним цій проблемі в більшій мірі володіє суспільна географія, яка є унікальним поєднанням природничих і суспільних наук та має важливе значення в системному пізнанні антропосфери. Існує протиріччя між обсягом накопиченої різномірної інформації про соціально-економічний розвиток країн і регіонів світу та методологією її обробки з позицій не формаційного, а цивілізаційного підходу та суспільно-географічного аналізу і синтезу.

Постановка проблеми. Проблема формування сучасного цивілізаційного простору поки що не дістала належної уваги в суспільно-географічних дослідженнях і представлена поодинокими розвідками в галузі географії релігій та суміжних наук. Певні результати досліджень у сфері цивілізаційного розвитку антропосфери відображені в роботах сакрально-географічного і геополітичного спрямування, зокрема у працях українських учених: В. Дергачова (2004), М. Дністрянського (2011), О. Любіцевої (1998), К. Мезенцева (1998), С. Павлова (1998), О. Шаблія (2012), Л. Шевчук (2007) та інших. Проте процеси глобальних трансформацій потребують подальших досліджень з урахуванням впливу як сакрального-культурного так і соціально-економічного чинника на процеси територіальної організації суспільства.

Об'єктом дослідження є глобальний цивілізаційний простір як функціональне і організаційне середовище та форма взаємодії культурологічних полів у процесі розвитку країн та регіонів світу. **Мета дослідження** – обґрунтування та аналіз системних показників, які були відібрані в якості індикаторів

соціально-економічного розвитку для їх подальшого використання в методиці суспільно-географічної регіоналізації світової системи та моделювання процесів трансформації глобального цивілізаційного простору.

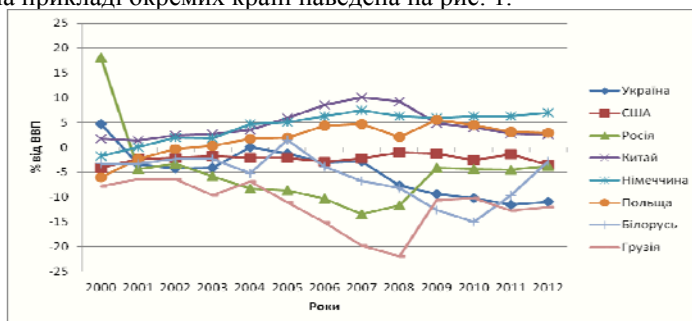
Виклад основного матеріалу дослідження. Характеристика соціально-економічних процесів та явищ залежить від великої кількості параметрів, що зумовлює труднощі, пов'язані з виявленням структури взаємозв'язків цих параметрів. У подібних ситуаціях, тобто коли рішення приймаються на підставі аналізу стохастичної, неповної інформації, використання методів багатовимірної статистичного аналізу є не тільки виправданим, але й істотно необхідним.

Для визначення множини змінних, за якими порівнюються країни, нами відібрано 9 показників, які характеризують різні аспекти розвитку національної системи: економічний, демографічний, фінансовий, інформаційний, екологічний (табл. 1). Якщо наведені у таблиці макроекономічні та демографічні показники є найпоширенішими для міжнародних порівнянь в галузі суспільної географії, то є потреба окремо розглянути інші показники, зокрема фінансові, інформаційні та екологічні, які були відібрані нами для суспільно-географічного моделювання та регіоналізації глобального цивілізаційного простору.

Таблиця 1. Системні показники розвитку країн в глобальному цивілізаційному просторі

Групи показників	Показники	Одиниці вимірювання
Економічні	Валовий внутрішній продукт (ВВП)	млрд. дол. США за паритетом купівельної спроможності валют (ПКС)
	ВВП на душу населення	дол. США (за ПКС) на душу населення
	Частка від світового ВВП	%
Демографічні	Загальна чисельність населення	млн. людей
Фінансові	Платіжний баланс	млрд. дол. США
	Частка платіжного балансу від ВВП	% від ВВП країни
Інформаційні	Користувачі Інтернет	на 100 жителів
	Користувачі мобільного зв'язку	на 100 жителів
Екологічні	Рента природних ресурсів	% від ВВП країни

Фінансове становище країни на міжнародному ринку зазвичай оцінюють за її платіжним балансом. Він є важливим показником, що дозволяє передбачити ступінь можливої участі держави у світовій торгівлі, міжнародних економічних відносинах, встановити її платоспроможність. Стан платіжного балансу здійснює великий вплив на валютний курс. Не зважаючи на те, що існують різні методики складання платіжних балансів, в даний час найбільшого поширення набула класифікація статей платіжного балансу, запропонована Міжнародним валютним фондом. Платіжний баланс, за визначенням МВФ, – це «статистичний звіт за певний період, що показує: а) операції з товарами, послугами і доходами, вчинені будь-якою країною з рештою світу; б) зміну власності та інші зміни в монетарному золоті, спеціальних правах запозичення, що належать даній країні, а також фінансових вимогах і зобов'язаннях стосовно решти світу; в) односторонні перекази і компенсуючі записи, які необхідні для балансування в бухгалтерському сенсі тих операцій і змін, які взаємно покриваються» [8]. Платіжний баланс поділяється на два великі розділи: рахунок поточних операцій (current account balance) і рахунок операцій з капіталом і фінансовими інструментами (capital and financial account). В даному дослідженні як індикатор фінансової стійкості країни взято перший розділ платіжного балансу, який для міжнародних порівнянь переводиться в долари США і виражається як в абсолютних (грошових), так і у відносних (% від ВВП) одиницях. Баланс поточних операцій включає: експорт та імпорт товарів; експорт та імпорт послуг (наприклад, оплата закордонних перевезень, туризм, купівля і продаж патентів і ліцензій, міжнародне страхування); чисті доходи від інвестицій (наприклад, доходи від власності за кордоном – відсотки, дивіденди, прибуток); чисті грошові перекази; оплата відсотків за іноземними позиками і кредитами. Динаміка платіжного балансу за проаналізований період на прикладі окремих країн наведена на рис. 1.

Рис. 1. Динаміка платіжного балансу в 2000–2012 рр., % від ВВП країни (складено за даними [8])

Таким чином, відносини певної національної системи із зовнішнім світом фіксуються в рамках платіжного балансу країни. У свою чергу аналіз даних, що містяться в ньому, дає змістовне уявлення про позитивний або негативний вплив зовнішніх факторів на внутрішній розвиток системи, все це і зумовило відбір даного показника як індикатора фінансової стійкості країни.

Серед індикаторів переходу до інформаційного суспільства найбільшу зацікавленість представляють два показника – користувачі Інтернет і користувачі мобільного зв'язку (в розрахунку на 100 жителів країни). Ці дані щорічно публікуються Міжнародним союзом електров'язку (спеціалізована установа

ООН). Різниця між розвиненими державами і країнами, що розвиваються, щодо використання мобільного зв'язку представлена на рис. 2.

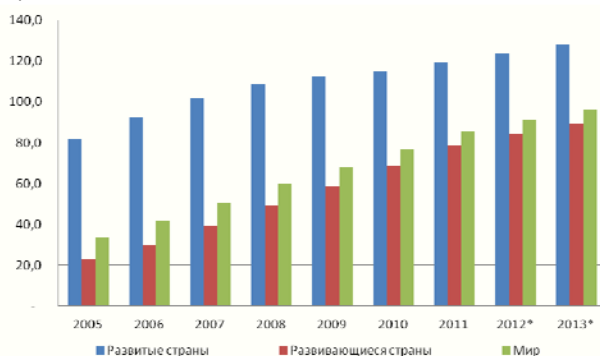

Рис. 2. Мобільний зв'язок в розрахунку на 100 жителів країни (складено за даними Міжнародного Союзу електрозв'язку [6])

Уявлення про динаміку проникнення в усі країни світу мобільного зв'язку в абсолютних значеннях дає рис. 3. Зокрема, про стрімке формування «мобільної цивілізації» на початку XXI століття свідчать такі дані: якщо в 2000 р. мобільні телефони були тільки у 12% населення Землі, у 2008 р. – у 61% землян, то в найближчий час (на початок 2014 р.) кількість користувачів мобільного зв'язку зрівняється з кількістю населення планети (див. рис. 3).

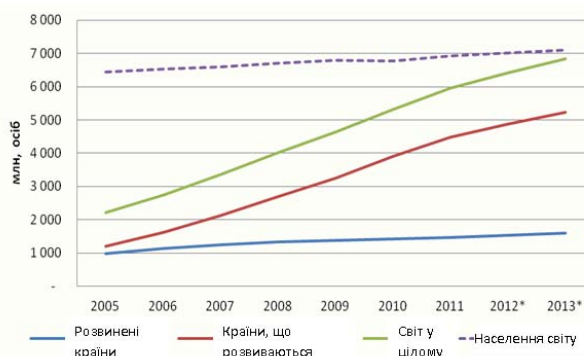

Рис. 3. Користувачі мобільного зв'язку (складено за даними Міжнародного Союзу електрозв'язку [6])

Показники розповсюдження Інтернету, в порівнянні з мобільним зв'язком, істотно нижчі. Так, за оцінками Міжнародного Союзу Електрозв'язку до кінця 2013 р. 39% населення світу будуть мати доступ до Інтернету, при цьому в країнах, що розвиваються тільки 31% населення, а в розвинених країнах цей показник складе 77%. У проаналізованій нами період (з 2000 по 2011 рр.) максимальний рівень користування Інтернетом у 2011 р. був у Люксембурзі (90,9), а мінімальний – у Тимор-Лешті (0,9). Для порівняння, в 2000 р. максимальний рівень зафіксований в Норвегії (52,0), а мінімальний, крім того ж Тимор-Лешті з відсутністю Інтернету (0,000), в ДР Конго (0,006 осіб на 100 жителів). За останні десятиліття відбулося стрімке проникнення Інтернету в усі регіони і країни світу. При цьому, незважаючи на істотне відносне відставання країн Африки та Азії від Європи і Північної Америки, відбулося суттєве зростання абсолютних показників користування Інтернетом.

Серед екологічних показників особливе значення має рента природних ресурсів (у % від ВВП), яка теж вимагає окремих пояснень. Облік внеску природних ресурсів для економічного виробництва відіграє важливу роль у побудові аналітичної основи для стійкого розвитку світової системи. У деяких країнах доходи від природних ресурсів, особливо з вичерпного палива і мінералів, складають суттєву частку ВВП, при цьому значна частина цих доходів утворюється у вигляді економічної ренти, коли доходи перевищують собівартість видобутку ресурсів. Природні ресурси зумовлюють появу економічної ренти, тому що вони не створюються у процесі суспільного виробництва. За законами ринкової економіки виробництво і пропозиція товарів та послуг під впливом конкуренції збільшується до тих пір, доки економічний прибуток від їх продажу не зійде на нуль. На відміну від цього пропозиція природних ресурсів обмежена і найчастіше дохід набагато перевищує витрати на їх виробництво. Тому рента від не відновлюваних ресурсів – вичерпного палива і мінералів, а також рентна плата за надмірну вирубку лісів, вказує на ліквідацію основних фондів країни. Коли країна використовує таку рентну плату для підтримки поточного споживання, а не вкладає кошти у відновлення ресурсів або їх заміну, вона фактично запозичує їх у майбутніх поколінь.

Оцінка ренти природних ресурсів щорічно розраховується Всесвітнім банком як різниця між ціною товару і середньою вартістю його виробництва. Це відбувається шляхом оцінки світових цін на одиницю конкретних товарів, від яких відраховуються оціночні середні витрати на одиницю видобутку чи витрати по збору (включаючи нормальний прибуток на капітал). Надалі одиниця рентної плати помножується на обсяг

експорту країни за кожним видом товару для визначення рентної плати у вигляді частки (%) від валового внутрішнього продукту. Показник «рента природних ресурсів» є сумою нафтової ренти, ренти за природний газ, ренти за вугілля, ренти за інші мінеральні ресурси та лісової ренти. Зазначимо, що визначення економічної ренти природних ресурсів за методологією Всесвітнього Банку відрізняється від того, що використовується в системі національних рахунків, де рентна плата форм доходу від власності складається з платежів землевласників, орендарів за використання землі і платежів власниками ресурсів надр за видобуток корисних копалин. Наприклад, в Податковому кодексі України стягуються збори за спеціальне використання води та лісових ресурсів, а під рентою розуміється плата за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в країні.

На рис. 4 зображена динаміка зміни показників ренти природних ресурсів по окремих країнах. У 2011 р. діапазон розбіжності цього показника за країнами світу склав від 0% (Ісландія та острівні держави Карибського басейну) до 73,7% (Республіка Конго).

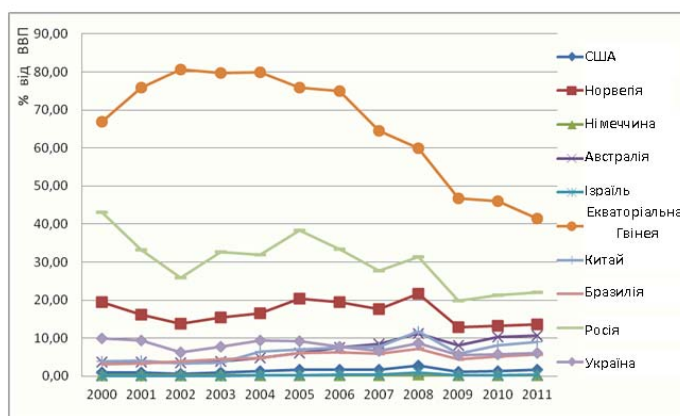

Рис.4. Динаміка ренти природних ресурсів, % від ВВП (складено за даними Всесвітнього банку [7])

Таким чином, використання показника ренти природних ресурсів (за методологією Всесвітнього банку) дозволяє оцінити просування країни по шляху стійкого розвитку, незмінна умова якого – дбайливе ставлення до ресурсів, нехай навіть за рахунок скорочення обсягів ВВП.

Висновки. На основі аналізу різноманітної інформації, по-перше, обґрунтовано використання важливих показників розвитку країн світу для міжнародних порівнянь в галузі суспільної географії; по-друге, результати використання даних показників (індикаторів) свідчать про їх важливе значення в методиці суспільно-географічного дослідження регіональних особливостей формування глобального цивілізаційного простору. Отже, запропоновані показники в подальшому доцільно використовувати для розробки ієрархічної класифікації країн та регіонів світу у багатовимірному ознаковому просторі, оскільки вони охоплюють комплекс ознак цивілізаційного розвитку і опосередковано характеризують стійкість національних систем з врахуванням економічного, демографічного, фінансового, інформаційного та екологічного аспектів глобальної трансформації антропоєси.

Джерела та література:

1. Дергачев В. А. Цивилизационная геополитика (геофилософия) / В. А. Дергачев. – Киев: ВИРА-Р, 2004. – 672 с.
2. Дністрянський М. С. Геополітика / М. С. Дністрянський. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 436 с.
3. Павлов С. В. Географія релігій / С. В. Павлов, К. В. Мезенцев, О. О. Любіцева. – К. : Артк, 1998. – 504 с.
4. Шаблій О. І. Основи суспільної географії / О. І. Шаблій. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – 296 с.
5. Шевчук Л. Т. Соціальна географія / Л. Т. Шевчук. – К. : Знання, 2007. – 349 с.
6. Мир в 2013 году: ИКТ в цифрах и фактах : отчёт Международного Союза Электросвязи [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/ICTFactsFigures2013.pdf>
7. World DataBank [Electronic resource]. – Mode of access : <http://data.worldbank.org/country/> – Titla from display.
8. World Economic Outlook Database [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01/weodata/index.aspx/> – Titla from display.